

ნიკოლაი ბერდიაევი (1874 - 1948) რუსი ფილოსოფოსი დემოკრატია და პიროვნება

I

ჩვენთან ახლა ცოტას მსჯელობენ საზოგადოებრიობის საფუძვლების შესახებ. ჩვენი გონება მიმართულია ელემენტარული მოთხოვნილებებისკენ და ეს ელემენტარული მოთხოვნილებები გადაფარავს უფრო შორეულ პერსპექტივებს. მაგრამ მოგვიწევს ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნა და ამისთვის იდეურად მზად უნდა ვიყოთ. ჩვენი საზოგადოებრივი მოძრაობა იდეების სიმწირეს განიცდის და მასში მეტისმეტად ბევრი რამ არის დაფარული, ნაგულისხმევი. რუსული ინტელიგენციისა და მოწინავე საზოგადოების ფართო წრეებში დემოკრატიული იდეები აღიქმებოდა, როგორც თავისთავად ნაგულისხმევი ჭეშმარიტება. დემოკრატიის იდეა არასდროს წარმოჩინდებოდა მთელი თავისი სირთულით, არასდროს განიხილებოდა კრიტიკულად. ჩვენი საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ბოროტება და სიყალბე ჩვენს აზროვნებას ელემენტარულობისა და სიმარტივის დაღს ასვამდა; ყველაფერი, რაც ჩვენი დამონებული სინამდვილის საპირისპირო იყო, ნათელ და საღ ფერებში გვეჩვენებოდა. ყველა მეტისმეტად რთული საზოგადოებრივი აზრი აღიქმებოდა, როგორც გაუგებარი, უადგილო და საეჭვო. ჩვენთან მხოლოდ მარტივი და სწორხაზოვანი გადაწყვეტილებები უყვართ. დასავლეთში დემოკრატიისა და პიროვნების ურთიერთმიმართების პრობლემა უკვე დიდი ხანია ძალიან რთულ საკითხად მიიჩნევა. ცხოვრების ისტორიულმა პროცესმა მიიყვანა დასავლეთი ამ სირთულემდე, მან ბევრი რამ აქცია პრობლემატურად. დასავლეთმა ბევრი პოლიტიკური ფორმა გამოსცა და პოლიტიკურ აზრში შეიქმნა შეგრძნება იმისა, რომ საკითხი უკვე ამოწურულია. ჩვენ კი, რუსები, დიდი ზეწოლის ქვეშ ვცხოვრობდით და პოლიტიკური მშენებლობის სფეროში მიღებული ჩვენიული გამოცდილებაც მეტისმეტად მწირია. აზროვნებაში ჩვენ სრულიად უკიდურესი პოლიტიკური და სოციალური სწავლებები გამოვიარეთ, პერიოდულად გვეჩვენებოდა, რომ ანარქიზმიც კი გამოცვადეთ. მაგრამ ეს უკიდურესი მიმართულების სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებები რუსეთში ყოველთვის გამარტივებულად და ელემენტარულ დონეზე განიხილებოდა. ასე გამარტივებულად და ელემენტარულად გავიაზრეთ დემოკრატიაც. ჩაგვრასა და უსამართლობას შეჩვეული ბევრი რუსი ადამიანისთვის დემოკრატია განიხილებოდა, როგორც რაღაც ცხადი და მარტივი რამ, რომელსაც უნდა მოეტანა დიდი სიკეთე და უნდა გაეთავისუფლებინა პიროვნება. დემოკრატიის გარკვეული უდავო ჭეშმარიტების სახელით, რომელიც ჩვენი ძირეული უსამართლობის სანაცვლოდ გვევლინებოდა, მზად ვიყავით, დაგვევიწყებინა, რომ დემოკრატიის რელიგია, როგორც ეს რუსომ გამოაცხადა და შემდეგ რობესპიერმა განახორციელა, არა მარტო არ ათავისუფლებს პიროვნებას და არ ამკვიდრებს მის ძირეულ უფლებებს, არამედ სრულიად თრგუნავს პიროვნებას და არ აღიარებს მის ავტონომიურ ყოფიერებას. სახელმწიფოებრივი აბსოლუტიზმი დემოკრატიებში ისევე შესაძლებელია, როგორც უკიდურესი ფორმის მონარქიებში. სახალხო მმართველობამ ისევე შეიძლება პიროვნებას ჩამოართვას თავისი განუყოფელი უფლებები, როგორც - ერთმმართველობამ. ასეთია ბურჟუაზიული დემოკრატია სახალხო მმართველობის მისეული ფორმალური აბსოლუტიზმის პრინციპით. მარქსის სოციალ-დემოკრატიაც ნაკლებად ათავისუფლებს პიროვნებას და არ აღიარებს მის ავტონომიურობას. სოციალ-დემოკრატების ერთ-ერთ ყრილობაზე გამოითქვა მოსაზრება, რომ პროლეტარიატს, თუ ეს მის არსებით ინტერესებში იქნება, შეუძლია, პიროვნებას ჩამოართვას თავისი თითქოსდა განუყოფელი უფლებები, ისეთი, როგორიცაა, მაგალითად, აზრის გამოხატვის თავისუფლება. ამ შემთხვევაში

პროლეტარიატი განიხილება, როგორც რაღაც უზენაესი, რომელსაც ყველაფერი მსხვერპლად უნდა შეეწიროს. ჩვენ ყველგან ვხვდებით, როგორც საზოგადოებრივი, ასევე სახელმწიფო აბსოლუტიზმის მემკვიდრეობას; იგი ცოცხალია არა მხოლოდ მაშინ, როდესაც განაგებს ერთი, არამედ მაშინაც, როცა ბევრი განაგებენ. აბსოლუტიზმის ინსტიტუტები და ჩვევები დემოკრატიაშიც გადავიდა, ისინი ბატონობდნენ ყველაზე დემოკრატიულ რევოლუციებშიც კი. დასავლეთში უკვე დიდი ხანია დგას უმცირესობისა და პიროვნების უფლებებთან შედარებით დემოკრატის ადმატებულობის საკითხი, რომლისთვისაც პიროვნების სულიერი აბსოლუტური ღირებულებები წინააღმდეგობას არ წარმოადგენს. დემოკრატიული იდეის ფორმალურ აბსოლუტიზმს ჩვენ ვერ მივიღებთ, იგი სხვა იდეებით უნდა შევზღუდოთ. რაოდენობრივი მასა განუკითხავად ვერ იბატონებს ხარისხობრივი ინდივიდუალობის, პიროვნებისა და ერის ბედზე. ხალხის ნება ისე უნდა გამოიწრთოს, რომ მან გამოკვეთილი პატივი სცეს ინდივიდუალურ თვისებებს, ადამიანის სულის უსასრულო ბუნებას. ხალხის ნება ვერ იქნება მიღებული ფორმალურად, უშინაარსოდ, როგორც სახალხო ნების, უმრავლესობის, რაოდენობრივი მასის აბსოლუტური სამართლის დამყარება - იბატონოს ნებისმიერი მიმართულებით, მოისურვოს, გასცეს და აიღოს ნებისმიერი რამ. დემოკრატიაში არის თავისუფალი ადამიანური სტიქიის, თავად ადამიანისა და კაცობრიობის იმანენტური ძალაუფლების დამყარების თავისებური სიმართლე; მაგრამ დემოკრატის სული უნდა შთაებეროს, ის სულიერ ღირებულებებსა და მიზნებს უნდა დაუკავშირდეს.

II

დემოკრატის იდეის გააზრება და ფორმულირება ისეთ ისტორიულ ეპოქაში მოხდა, როცა ევროპული კაცობრიობის მოწინავე ფენების რელიგიური და ფილოსოფიური ცნობიერება თითქოს ზედაპირზე იქნა ამოგდებული და, შესაბამისად, მოსწყდა სიღრმეებს, ადამიანის სულიერ საწყისებს. ადამიანი ჩააყენეს გარე საზოგადოებრიობაზე დამოკიდებულ მდგომარეობაში. საზოგადოებრიობა კი მოსწყდა ადამიანის სულს, პიროვნების სულიერ ცხოვრებას, მსოფლიო სულს და კოსმიურ ცხოვრებას. ადამიანი აღიარეს გარეგნულად საზოგადოებრივ არსებად, რომელსაც მთლიანად საზოგადოებრივი გარემო განსაზღვრავს; მაგრამ რამდენადაც ადამიანთა საზოგადოება მოსწყდა სამყაროს მთლიანობას, კოსმიურ ცხოვრებას და მეტისმეტად გადაჭარბებულად შეაფასეს საზოგადოებრიობის დამოუკიდებელი მნიშვნელობა, შეიქმნა რაციონალური უტოპია, რომელსაც სწამს ადამიანისა და სამყაროს სულიერი საფუძვლებისგან დამოუკიდებელი საზოგადოებრივი ცხოვრების სრულყოფილი, ბოლომდე რაციონალური მოწყობის შესაძლებლობა. სულიერ-რელიგიური ნიადაგი ჰქონდა არა დემოკრატის, არამედ ადამიანისა და მოქალაქის უფლებების დეკლარაციას, რომელიც სინდისის რელიგიური თავისუფლების დამყარების ნიადაგზე წარმოიშვა რეფორმაციის თემებში. მაგრამ ადამიანისა და მოქალაქის უფლებების დეკლარაცია პრაქტიკაში დემოკრატიული რევოლუციების, მასობრივი საზოგადოებრივი მოძრაობების დროს ძალიან ნაკლებად ტარდებოდა ცხოვრებაში და განიდევნებოდა უტილიტარულ-საზოგადოებრივი ინტერესების მიერ. რუსეთში დემოკრატის იდეის რეცეფცია პოზიტივისტური და მატერიალისტური მიდრეკილებებისა და ცნობიერების ნიადაგზე წარმოიშვა და იგი მოსწყდა ადამიანისა და მოქალაქის უფლებების იდეალისტურ იდეას. სოციალური თანასწორობის პათოსი ჩვენთან ყოველთვის გადაფარავდა პიროვნების თავისუფლების პათოსს. პიროვნების უფლებების დამყარება კი სულიერად და მორალურად არ იყო დაკავშირებული პიროვნების პასუხისმგებლობისა და მოვალეობების დამყარებასთან. გაბატონებული იყო სოციალური გარემოს შესახებ უპასუხისმგებლო თეორია, რომელიც მხოლოდ პრეტენზიებს წარმოშობდა. პიროვნება არ განიხილებოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების შექმნაზე პასუხისმგებლად. ახალი

ცხოვრების მოლოდინი წარმოიშობოდა მხოლოდ სოციალური გარემოს, გარე საზოგადოების შეცვლით და არა პიროვნებაში მომხდარი შემოქმედებითი ცვლილებების საფუძველზე, არა ხალხის, მისი ნების, მისი შემეცნების სულიერი საწყისების ხელახალი დაბადებით. ჩვენს დემოკრატიულ სოციალურ სწავლებებში სახალხო და პიროვნული ხასიათი საერთოდ არ მიიღება მხედველობაში.

დემოკრატიის იდეამ იმ სწორხაზოვანი და გამარტივებული ფორმით, როგორც ის ჩვენთან მიიღეს, ზნეობრივი კუთხით მთელი რიგი უკუშედეგები წარმოშვა. განკერძოებულ-დემოკრატიულმა საზოგადოებრივმა იდეოლოგიამ პასუხისმგებლობისგან გაათავისუფლა პიროვნება, ადამიანის სული და ამიტომაც ჩამოართვა პიროვნებას ავტონომია და განუყოფელი უფლებები. მხოლოდ პასუხისმგებელი პიროვნება არის თავისუფალი და მხოლოდ თავისუფალი არის პასუხისმგებელი. ჩვენს დემოკრატიულ სოციალურ იდეოლოგიაში კი მთელი პასუხისმგებლობა და მთელი თავისუფლება აკისრია რაოდენობაზე ორიენტირებული მასების მექანიკას. სწორხაზოვანი დემოკრატიული მეტაფიზიკა თითქოს არ საჭიროებს პიროვნულისა და ნაციონალურის ხელახალ აღზრდას, ხასიათის გამომუშავებას, პიროვნული და საზოგადოებრივი ნების დისციპლინას, შინაგან სულიერ მუშაობას. ამ ნიადაგზე გამომუშავდებოდა მოთხოვნის მორალი, რომელიც მიმართული იყო საზოგადოებრივ გარემოზე; ეს იყო მოლოდინის მორალი, რომ ცხოვრებაში ყოველგვარი სიმდიდრე გარედან მოვა. მთელი ცხოვრება ხდებოდა ორიენტირებული გარე და არა შინაგან ფაქტორებზე. ამგვარი ტიპის დემოკრატიული მეტაფიზიკა დიდ ყურადღებას უთმობს მასების გაღიზიანებას, აგიტაციას, გარეგნულ გამოსვლებს საზოგადოებრიობის ადამიანური რესურსების შინაგანი, არსებითი ძალების ცვლილების გარეშე. ასე იქმნება მოჩვენებითი და სრულიად ზედაპირული, გარეგნული საზოგადოებრივი ცვლილებები. ესაა გამოყენებაზე ორიენტირებული შეხედულება, რომელიც არაფერს არ უყურებს არსობრივად. მნიშვნელოვანია არა მუშათა ან გლეხთა სულიერი განვითარება, მათი ადამიანური ღირსებებისა და თვისებების გაზრდა, მათი ძალების ზრდა, რომელიც ყოველთვის სულიერი ძალაა, არამედ მათი უტილიტარულად საჭირო პირობებში ჩაყენება. აი, სწორედ ესაა დემოკრატიის მორალური გადაშენების გზა და მან უკვე მოგვცა თავისი სამწუხარო შედეგები. მე ყოველთვის მხედველობაში მაქვს არა დემოკრატიული მოთხოვნები პროგრამებისა და ამოცანების დასახვის დონეზე, რომლებიც თავის თავში გარკვეულ სიმართლესა და სამართლიანობას შეიცავს, არამედ განყენებული დემოკრატიის ის სულისკვეთება, ის განსაკუთრებული საზოგადოებრივი მეტაფიზიკა და მორალი, სადაც გარეგნული გადაფარავს შინაგანს, აგიტაცია - აღზრდას, მოთხოვნები - პასუხისმგებლობას, რაოდენობა - ხარისხს, მასების გამთანაბრებელი მექანიკა - თავისუფალი სულის შემოქმედებას.

III

განყენებული, შეუზღუდავი დემოკრატია ადვილად შედის ადამიანის სულთან, მის ინდივიდუალურ სულიერ ბუნებასთან მტრობაში. განყენებულ-ფორმალური დემოკრატიის ამ სულისკვეთებას, რომელიც ყოველთვის გარეგნულზეა მიმართული, აუცილებლად გადაჭრით უნდა დავუპირისპიროთ სხვა სულისკვეთება, კაცობრიობის ჭეშმარიტი სულისკვეთება, პიროვნებისა და ხალხის სულისკვეთება. ეს სულისკვეთება, რომელიც სრულიად არ უპირისპირდება დემოკრატიული პროგრამების დებულებებს, უპირველეს ყოვლისა, პიროვნულ და საზოგადოებრივ დონეზე ხელახალ აღზრდას, ნებისა და ცნობიერების შინაგან გამომუშავებას მოითხოვს. იგი საზოგადოების ბედს ადამიანის პიროვნულ, ერის, კაცობრიობის, კოსმოსის შინაგან ცხოვრებაზე დამოკიდებულს ხდის. ეს სულისკვეთება მისწრაფვის ადამიანთა ჭეშმარიტი გაერთიანების და არა მათი მექანიკურად დაკავშირებისკენ. სოციალური

შემოქმედება გულისხმობს შემოქმედებით სულისკვეთებას, ის შეუძლებელია შემოქმედებითი სუბიექტის გარეშე. უკიდურესი დემოკრატიული მეტაფიზიკა იძულებულია, უარყოს შემოქმედებითი სულისკვეთება. ის რაოდენობრივი მექანიკისგან, გარეგნული რაოდენობრივი გადანაწილებებისგან მოელის ყველაფერს, იგი არ აღიარებს ინდივიდუალურ ხარისხობრიობას. ამ გზაზე უარყოფილია პიროვნებების, მათი ინდივიდუალური თვისებებისა და მოწოდებების, პიროვნული ვარგისიანობის, სულიერი არჩევანის უდიდესი მნიშვნელობა, პიროვნებას არ ეკისრება საზოგადოებრივი ცხოვრების მთელ ბედზე უდიდესი პასუხისმგებლობა. პირიქით, გარე საზოგადოებას, სოციალურ გარემოს ეკისრება პიროვნების ბედზე, მის ვარგისიანობაზე თუ უვარგისობაზე მთელი პასუხისმგებლობა. მაგრამ ჭეშმარიტი სახალხო მმართველობა, როგორც ორგანიზებული ადამიანური ენერჯის, სახალხო ხასიათის გამოვლინება პიროვნებისა და ხალხის თვითდისციპლინასა და თვითაღზრდას, ნების გამოწრთობას გულისხმობს. ჭეშმარიტმა სახალხო მმართველობამ პასუხისმგებლობა საზოგადოების ბედზე ადამიანსა და მის ძალას, ხალხს უნდა დააკისროს. მაგრამ ხალხი არ არის უფორმო მექანიკური მასა, ხალხი არის რაღაც ორგანიზმი, რომელსაც აქვს ხასიათი, შემეცნების დისციპლინა და ნების დისციპლინა და რომელმაც იცის, რა უნდა. დემოკრატია, როგორც ღირებულება, არის უკვე ჩამოყალიბებული სახალხო ხასიათი, გამომუშავებული პიროვნება, რომელსაც შესწევს ძალა, იპოვოს საკუთარი თავი ერის ცხოვრებაში. დემოკრატია არის ორგანიზებული ხასიათის, ხალხის ადამიანური ბუნების პოტენციალის მიღმა გამოვლენილი მის მიერვე გამომუშავებული თვითმმართველობისა და ბატონობის უნარი. ბატონობა შეუძლია მხოლოდ მას, ვინც საკუთარ თავზე ბატონობს. პიროვნული და ეროვნული თავშეკავების დაკარგვა, ქაოსის წარმოქმნა არა მარტო არ ქმნის დემოკრატიის წანამძღვრებს, არამედ სრულიად შეუძლებელს ხდის მის განხორციელებას - ეს ყოველთვის არის დესპოტიზმისკენ მიმავალი გზა. დემოკრატიის შექმნის ამოცანაა ეროვნული ხასიათის შექმნა. ეროვნული ხასიათის შექმნა კი გულისხმობს პიროვნული ხასიათის შექმნას. საზოგადოებრივი შემეცნება, საზოგადოებრივი ნება უნდა მიემართოს პიროვნების გამოწრთობას. აი, სწორედ ეს მიმართულება არ არის ჩვენთან. დემოკრატია ძალიან ხშირად ესმით უკუღმა, არ თვლიან, რომ მისი ჩამოყალიბება თვითმმართველობის შინაგან უნარზე, ხალხისა და პიროვნების ხასიათზეა დამოკიდებული; და ეს ჩვენი მომავლისთვის რეალური საფრთხეა. რუსი ხალხი უნდა გადავიდეს ჭეშმარიტ თვითმმართველობაზე. მაგრამ ეს გადასვლა დამოკიდებულია ადამიანურ რესურსებზე, ყველა ჩვენგანის უნარზე, მართოს საკუთარი თავი. ეს მოითხოვს პიროვნების, ადამიანის, მისი უფლებების, მისი სულიერად თვითმართვადი ბუნების განსაკუთრებულ პატივისცემას. ვერანაირი ხელოვნური გაღიზიანებით ვერ შექმნი თვითმმართველობის უნარს. თავაშვებული ბრბო, ანგარებიანი და ბოროტი ინსტიტუტებით შეპყრობილი, ვერ შეძლებს ვერც საკუთარი თავის და ვერც სხვების მართვას. ბრბო, მასა არ არის დემოკრატია. დემოკრატია არის ქაოსური რაოდენობრიობის გარდაქმნა გარკვეულ თვითდისციპლინებულ ხარისხობრიობაში. უპირველეს ყოვლისა, ადამიანი, ისევე, როგორც ხალხი, უნდა გახდეს საკუთარი თავის ბატონი. რუსული დემოკრატიის ნაკლოვანებებს ჩვენს მონობაში აქვს ფესვები და ის თვითმმართველობის პრაქტიკაში უნდა გამოსწორდეს.

პიროვნული, ხარისხობრივი, სულიერ-შემოქმედებითი საწყისის, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების საფუძვლის, ამგვარი წინ წამოწევა ყველაზე ნაკლებადაა ინდივიდუალიზმი. პიროვნებისა და ერის შინაგანი მუშაობის, ხასიათის გამომუშავების გზით მტკიცდება სულიერი სოციალობა. მუდმივად საუბარია არა მხოლოდ ადამიანის, პიროვნების სულზე, არამედ ასევე საზოგადოებისა და ერის სულზე, რომელსაც ასე ნაკლებად აქცევს ყურადღებას დემოკრატიის მექანიკა. განყენებული დემოკრატიზმი ყოველთვის ფორმალიზმია. მას არ სურს, იცოდეს სახალხო ნების, ხალხის გულისა და ხალხის ფიქრების შინაარსი. მისთვის მნიშვნელოვანია

მხოლოდ ფორმალური სახალხო მმართველობა. მაგრამ სახალხო ნების შინაარსი უკვე შინაგანი, უკვე სულიერი შინაარსია, სულის გარკვეული მიმართულებაა. დემოკრატიულ ფორმალიზმს აუცილებლად უნდა დაეუპირისპიროთ სახალხო ნებისა და სახალხო შემეცნების გარკვეული შინაარსი, მათი გარკვეული გასულიერება. მხოლოდ მაშინ შეუერთდება დემოკრატიის, ადამიანური თვითმმართველობის სიმართლე სულის სიმართლეს, პიროვნებისა და ხალხის სილიერ ღირებულებას. ჩვენ ამისათვის უნდა ვემზადებოდეთ მთელი ძალებით, რათა აღარ გავიმეოროთ ძველი შეცდომები, რაღა არ მოვხვდეთ რაღაც მაგიურ, მუდმივ რეაქციების წამომშობ გამოუვალ წრეში. დემოკრატია, პრინციპში, ვერ იქნება შეზღუდული კლასობრივი და ფენობრივი პრივილეგიებით, გარეგნულ-საზოგადოებრივი არისტოკრატიებით, მაგრამ ის ადამიანისა და ერის უსასრულო სულიერი ბუნების უფლებებით, შეზღუდული თვისებების ჭეშმარიტი არჩევით უნდა იყოს შეზღუდული. ერის სული დემოკრატიაზე ღრმია და მან უნდა წარმართოს ის. ძალაუფლება ვერ იქნება ყველას ხელში, ის ვერ იქნება მექანიკურად თანასწორი. ძალაუფლება უნდა ეკუთვნოდეს საუკეთესო, რჩეულ ადამიანებს, რომლებსაც უდიდესი პასუხისმგებლობა ეკისრებათ და რომლებიც თავიანთ თავს აკისრებენ უდიდეს პასუხისმგებლობას. მაგრამ რჩეულთა ეს ხელისუფლება უნდა მომდინარეობდეს ხალხის ფესვებიდან, უნდა იყოს ხალხისთვის იმანენტური, მისი საკუთარი პოტენციიდან წარმოქმნილი და არა გარედან თავსმოხვეული, მასზე მაღლა დაყენებული. დემოკრატიის ძალა ვერ იქნება აბსოლუტური, შეუზღუდავი ძალაუფლება, იგი თავად თავის მიერვე წამოყენებული თვისებებით იზღუდება. დემოკრატიის იდეისთვის უცხოა ერის თვითმმართველობისადმი დაპირისპირების იდეა.